

DAVID MÂNDRUȚ

**DIALOGISM AND COMMUNICATION: TOWARDS AN ETHICS OF
DIALOGUE IN PSYCHOTHERAPY**

David Mândruț

Babes-Bolyai University, Doctoral School of Philosophy, Cluj, Romania.

Email: davidmandrut@gmail.com

Abstract: In this brief article, we aim to explore the ethics of dialogue with regard to psychotherapy. To start, we will examine the contributions of the school of Palo Alto to communication theory and its implications for psychotherapy. Secondly, we will consider how Martin Buber's late philosophy may be essential to ethical dialogue in psychotherapy. Furthermore, we will demonstrate how Paul Watzlawick and Martin Buber's dialogism converge to teach us the ethics of dialogue/communication. Throughout their lives, both authors were dedicated to psychotherapy and sought to provide a model for how healthy communication between two people could look. Additionally, we will explore how Martin Heidegger's concepts from the Zollikon Seminars may be beneficial to psychotherapy. Moreover, we will argue that our daily gestures play a critical role in the development of dialogue, drawing on Vilem Flusser's ideas. Finally, we will present our own interpretation, which relates to the primordially of the personal relationship and the idea that the relation unfolds like a game, without imposition from either speaker.

Keywords: dialogue, communication, gesture, confirmation, unfolding, silence, game, language, psychotherapy, ethics.

DIALOGISM ȘI COMUNICARE: ÎNSPRE O ETICĂ A DIALOGULUI ÎN PSIHOTERAPIE

Rezumat: În textul de față încercăm să subliniem mai multe aspecte ale unei etici a dialogului. În primul rând, vom discuta despre contribuțiile școlii din Palo Alto în domeniul teoriei comunicării, desigur, cu implicații directe asupra psihoterapiei. În al doilea rând, vom încerca să explicăm de ce filosofia târzie a lui Martin Buber ar putea fi condiția sine qua non a oricărui dialog etic în psihoterapie. Pasul nostru final va fi să arătăm că teoria comunicării a lui Paul Watzlawick și dialogismul lui Martin Buber converg către același loc, și anume acela de a ne învăța etica dialogului/comunicării. Ambii autori au fost preocupați de psihoterapie de-a lungul vieții și au încercat să ofere un model despre cum ar arăta o comunicare sănătoasă între două persoane. Desigur, nu vom vorbi doar despre cei doi autori, ci vom arăta cum conceptele lui Martin Heidegger împrumutate de la Seminarele Zollikon ar putea fi utile și în psihoterapie. Mai mult, vom argumenta că gesturile noastre zilnice joacă un rol major în desfășurarea oricărui dialog și aici vom folosi ideile lui Vilem Flusser. Propria noastră interpretare se referă la acest aspect al relației personale, și anume primordialitatea, faptul că relația se desfășoară la fel ca un joc, desigur, când nu există o altă presiune dinspre cele două părți aflate în dialog.

Cuvinte-cheie: dialog, comunicare, gest, confirmare, desfășurare, tăcere, joc, limbaj, psihoterapie, etică.

1. Introducere

În prezentul articol ne propunem o conjuncție între dialogismul buberian și teoria comunicării oferită de școala de la Palo Alto. Vom încerca simultan să demonstrăm faptul că dialogismul buberian poate acompania, chiar mai mult, acesta poate fi condiția de posibilitate, pentru orice teorie a comunicării în genere. Atât Martin Buber, cât și Paul Watzlawick (reprezentant de frunte al școlii de la Palo Alto), ne oferă elemente care ne ajută să înțelegem mai bine cum funcționează relațiile interumane și interpersonale. Ambii au vorbit despre dialog și despre comunicare, dar și despre tăcere, despre care vom vedea că în unele cazuri este mai grăitoare decât orice formă de comunicare posibilă, iar afirmația aceasta vom încerca să o susținem aducând argumente din mai multe direcții de cercetare.

Pentru a ne realiza tot ce ne-am propus, dorim în primul rând să realizăm o conjuncție între antropologia filosofică buberiană (târzie) și cele cinci axiome ale comunicării propuse de Watzlawick. Vom începe, așadar, cu cele cinci axiome.

2. Cinci axiome ale comunicării

Prima axiomă a comunicării propusă de școala de la Palo Alto se referă la faptul că nu putem să nu comunicăm, fiindcă comunicarea are mereu loc în cadrul unei relații, care presupune și un comportament. Nu există un non-comportament, deci nu va exista nici o non-comunicare, dat fiind faptul că tocmai comunicarea este și ea un comportament¹. De asemenea, este imposibil să nu ființăm în relație, după Martin Heidegger, o structură fundamentală a existenței este cea de *Mitsein*², care se referă la faptul că suntem mereu ființă cu, pe scurt, suntem mereu în relație, ori cu un Tu, ori cu un Acela, de aici și imposibilitatea izolării absolute, după cum ar susține și Irvin Yalom. Martin Buber are un capitol în cartea sa intitulată *Între om și om* în care vorbește tocmai despre acest aspect, anume despre tăcerea care

reprezintă o comunicare³. La rândul său, Martin Heidegger, pentru a reveni la ontologia fundamentală propusă de el, ne propune o analiză a discursului, din care reiese că uneori tăcerea poate fi mai grăitoare decât orice formă de vorbire. Această analiză a discursului, dar și a tăcerii, îl vor conduce pe Martin Heidegger la problema chemării conștiinței, problemă pe care nu o vom trata în acest context. Chiar și Donald Winnicott ne vorbește într-o conferință de a sa despre tăcerea copilului care poate să exprime o grămadă de aspecte ale vieții sale lăuntrice⁴.

Revenind la Heidegger, pentru acesta exteriorizarea discursului este tocmai limba⁵, limbă care va deveni la Hans-Georg Gadamer mediatorul dintre interpret și text, mediator prin mijlocirea căruia se realizează chiar și fuziunea de orizonturi, celebrul concept gadamerian⁶. Vorbirii, pe care o implică discursul, îi corespunde drept posibilități ascultarea și tăcerea. Discursul este eminamente comunicare, ne transmite în continuare același Heidegger, însă nu trebuie uitat că miza acestuia e mereu una ontologică, așadar această comunicare enunțiativă, de exemplu, este înrădăcinată în comunicarea existențială⁷. Comunicarea este înrădăcinată de asemenea și în structura fundamentală a existenței deja menționată care este *Mitsein*-ul. O particularitate a comunicării existențiale o reprezintă discursul poetic, această temă revenind la al doilea Heidegger, cel care se reîntoarce mai ales asupra textelor lui Holderlin, încercând să argumenteze celebra lui teză conform căreia limba vorbește. Trecând la problema ascultării, derivată din fenomenul discursului, aflăm că aceasta este constitutivă tocmai acestui act discursiv. *Dasein*-ul ascultă deoarece înțelege, iar aici este tematizată deja preeminența fenomenului înțelegerii. Mai mult, actul discursiv și ascultarea își au temeiul în înțelegere⁸. Tăcerea, de asemenea, poate fi mult mai grăitoare decât un discurs vast, care până la urmă nu spune nimic consistent⁹, iar această tăcere grăitoare a fost dintotdeauna piesa de rezistență a psihaștilor.

A doua axiomă se referă la faptul că pentru Watzlawick comunicarea înseamnă un angajament și ca atare, definește relația¹⁰. Comunicarea nu înseamnă doar transmitere de informație, ci impune

și un anumit comportament. Aspectul de raportare a unui mesaj e purtător de informație și este sinonim, de aceea, cu conținutul mesajului. Pe scurt spus, fiecare comunicare are un conținut și un aspect relațional, astfel încât ultimul îl clasifică pe primul și devine prin urmare o meta-comunicare, adică o comunicare despre comunicare. În acest punct dorim deja să intervenim cu o critică venind atât din direcția lui Heidegger, cât și a lui Buber, prin care, asumând structura de *Mitsein* a ființării de tipul *Dasein*-ului, dar și faptul că la început a fost relația, dorim să argumentăm în favoarea faptului că relația este anterioară oricărei forme de comunicare, mai mult relația poate să implice sau nu o comunicare, dar în orice caz, este o condiție necesară a acesteia din urmă. Pe scurt, în primul rând, ființăm ca fiind în relație, iar de-abia apoi apare și posibilitatea de comunicare. În acest sens, faptul-de-a-fi-în-relație, implică și intercorporeitatea, despre care vorbea Jean-Paul Sartre. Pe scurt mereu când interacționăm cu o altă ființare de tipul *Dasein*-ului, sau cu o altă persoană, nu vorbim de un raport abstract de la un ego la un altul, ci vorbim și de o relație intercorporală, chiar și la distanță, în sensul că semiotica noastră gestuală, primează în raport cu comunicarea verbală. Reluând toată critica, dar și ideile discutate, dorim să susținem faptul că la început a fost relația, care presupune un raport la nivelul semioticii gestuale, iar de-abia apoi apare și comunicarea verbală, prin viu grai. Limbajul corporal ar fi așadar mai original decât cel vorbit. În acest sens putem să ne imaginăm situația în care îl vedem la distanță pe un cunoscut și îi facem cu mâna, în felul acesta relația debutează prin comunicare.

A treia paradigmă¹¹ se referă la faptul că interacțiunea este o serie neîntreruptă de schimburi, am putea spune de la un Eu la un Tu, dar și de la un Tu la un Eu, fiindcă Eul devine sine și se constituie tocmai pornind de la celălalt, de la un Tu în cazul nostru. În acest caz, am putea extrapola un pic sensul hermeneutic al conceptului gadamerian de fuziune de orizonturi și să îl transpunem în sensul teoriei comunicării și să îl echivalăm cu ce-a de a treia paradigmă. Această punctuație se referă și la gestică noastră cea de toate zilele, fiindcă până la urmă, susține Flusser, a noastră ființă în lume se definește în

primul rând prin gest, *Dasein*-ul este deci de fiecare dată într-o situație care implică faptul de a fi împreună cu, care se manifestă drept gest¹².

A patra axiomă se referă la faptul că omul este singurul organism care se folosește de o comunicare, atât digitală, cât și analogică, în sensul că putem comunica inclusiv imagini, care țin de analog, dar și cuvinte, care țin de dialogic¹³. Extrapolând un pic sensul semiotic al acestei afirmații, ne amintim de afirmația saussureană privitoare la metafora referitoare la mintea noastră care este o coală de hârtie, pe o parte aflându-se cuvintele, iar pe cealaltă imaginile. Comunicarea ar fi asemănătoare unui joc de pase în care noi rostim un cuvânt, care se transformă într-o imagine în mintea celui alt interlocutor. De asemenea, analogicul ar ține mai mult de comunicarea non-verbală, iar digitalul de comunicarea verbală, dar și de gesturi. Aici putem introduce și conceptul wittgensteinian de joc de limbaj, care presupune mereu faptul de a fi în relație, dar vom vedea, jocul de limbaj își are geneza în acea particularitate a relației care este tocmai *unfolding*-ul, anume desfășurarea relației în ritmul ei natural.

În final, cea de a cincea axiomă se referă la faptul că tocmai comunicarea interumană poate să fie ori o interacțiune simetrică, ori o interacțiune complementară¹⁴. Pe scurt spus și cât de simplu posibil, interacțiunea simbolică e cea în cadrul căreia cei doi interlocutori sunt egali, ceea ce Buber ar fi numit în *Între om și om* dialogul autentic¹⁵, iar în interacțiunea complementară, una dintre cele două părți are mai multă greutate în cadrul dialogului, respectiv există un raport de inegalitate, asemănător celui dintre șeful de la lucru și angajat, o asimetrie cum ar numi-o Levinas. Acest tip de dialog ar fi numit de Buber un dialog neautentic, anume un simplu dialog tehnic, care vizează un câștig comun, fără să implice mutualitatea și reciprocitatea celor două ființe implicate în discuție. Interacțiunea simetrică ține mai mult de relația Eu-Tu, în timp ce cea complementară ține de relația Eu-Acela. Mai menționăm și faptul că în capitolul din aceeași carte despre comunicare, Watzlawick îl menționează pe Buber în cadrul chestiunii confirmării, relevând încă odată importanța acestui proces, vital, până la urmă, în viața interumană. Această confirmare va anticipa și analiza antropologiei filosofice buberiene, pe care ne propunem să o circum-

scriem în continuare. Menționăm acum, anticipând un pic, că, după Maurice Friedman, elevul lui Buber, lipsa confirmării în copilăria timpurie poate să conducă la o insecuritate în viața adultă.

3. Martin Buber și dialogul autentic

În textul său intitulat „Elemente ale interumanului”, din volumul *Cunoașterea omului*, volum alcătuit de elevul său, Maurice Friedman, Buber stabilește care sunt elementele fundamentale și de bază ale oricărui dialog autentic, ergo și a oricărei posibile comunicări interumane, Buber fiind atent și în același timp la aspectele care țin de etica comunicării și a grijii.

Buber afirmă faptul că cercetările lui privitoare la sfera interumanului, respectiv la sfera lui *Între* (in-between) au început cu 50 de ani în urmă, în punctul în care acesta conducea o revistă de sociologie¹⁶. Buber distinge categoric colectivitatea, am putea spune după Heidegger, impersonalul *se*, care ține mai mult de social, de interuman, care e intim legat de problema ontologiei lui *Între*. *Între-le* este eminamente spațiul dialogului, spațiul care ia naștere în punctul în care doi oameni se întâlnesc și încep o conversație. Prin acest *Între*, Buber încearcă să surmonteze distincția pornită de la Cartesius între subiect-obiect, dar și între interior-exterior. Încercarea lui Buber este susținută și de celebra dihotomie dintre relația Eu-Tu și Eu-Acela¹⁷. Mai menționăm că o încercare de a depăși dualismul cartezian o regăsim la Martin Heidegger, prin conceptul său de ființă-în-lume, respectiv a faptului-de-a-fi-în-lume, sau de faptul de-a-sălășlui-în-lume. Donald Winnicott susține tocmai că acest spațiu intermediar ar fi locul unde este manifestată creativitatea umană¹⁸, sau chiar creativitatea culturală, după Buber. Aici Buber și Winnicott par să fie de acord în mod complet. Hans-Georg Gadamer, ar vorbi de cel de-al treilea element, care este chiar limba, un veritabil intermediar, care face posibilă inclusiv înțelegerea interpersonală. Spațiul lui *Între* dacă putem vorbi de așa ceva este un spațiu virtual și potențial mai degrabă, decât unul actual, real. Pe scurt, nu găsim spațiul acesta delimitat exact în natură, ci geneza acestuia are loc când doi oameni se

întâlnesc, și încep interacțiunea unul cu altul. Mai precizăm ca acest spațiu este responsabil și pentru ceea ce Martin Buber numea vindecarea prin relație, respectiv prin întâlnire, dar este și spațiul de grație în cadrul căruia are loc vindecarea vinei ontice, care este tocmai vina de la om la om. Cheia care se află la baza acestui in-between este tocmai dialogul, care nu se află nici la Eu, nici la Tu, ci între, iar menirea dialogului este aceea de a se desfășura de la natură. Chiar și Wittgenstein se întreba, într-o însemnare dintr-un caiet care reprezintă perioada de tranziție, dacă gândirea are loc în capul nostru sau pe foaia de hârtie, de exemplu când rezolvăm o ecuație de aritmetică. Noi am dori să sugerăm că această gândire are loc chiar în spațiul lui Între, facultățile cognitive, dar și foaie de hârtie, fiind indispensabile pentru a rezolva operația până la urmă.

În continuare, Martin Buber ne propune faimosul său concept de întoarcere. Trebuie subliniat din capul locului că această întoarcere nu este înainte de toate o întoarcere fizică a corpului, ci mai degrabă o întoarcere ontologică, care face posibilă întoarcerea fizică inclusiv. Capacitatea de întoarcere este fundamentală pentru intrarea în relație, fie aceasta o relație de tipul Eu-Tu sau de tipul Eu-Acela. Întoarcerii spre un Tu i se opune obiectificarea persoanei și transformarea acesteia într-un Acela. Deja în acest punct dorim să oferim o critică a conceptului de întoarcere, fiindcă ni se pare că acesta intră în directă contradicție cu cel de luare a distanței, despre care Buber vorbește în *Distance and Relation*¹⁹. În acel text, cel mai important probabil din perioada târzie, Buber decelează două mișcări pentru activitatea pe care el o numește intrarea în relație. În primul rând, noi luăm distanță (față de celălalt), și abia apoi intrăm în relație, ne spune Buber. Dar oare concepția acesteia nu anulează sensul conceptului de întoarcere? Ne vom folosi în continuare de ontologia fundamentală heideggeriană pentru a arunca lumină asupra fenomenului întoarcerii. În primul rând noi ființăm ca *Mitsein*, deci suntem mereu ființă-cu, respectiv ființă-în-relație, pe scurt, luarea de distanță, adică ieșirea din *Mitsein*, pentru a intra în relație, ni se pare imposibilă. Varianta viabilă ar fi aceea de a ne asuma caracterul acesta de *Mitsein*, și de a considera faptul că nu e vorba până la urmă de o luare de distanță față de celălalt, ci de o întoarcere ontologică. Pe scurt, noi suntem mereu în relație, însă există

un joc continuu, între întoarcerea de la Acela spre un Tu și invers. Vom oferi în continuare un exemplu, sperăm noi concludent. Suntem la o masă la cafeneaua noastră preferată și frunzărim meniul în așteptarea partenerului de dialog. Răsfoim meniul în căutarea unei cafele, interacționăm cu un Acela pe scurt, dar brusc și deodată, auzim o voce care ne cheamă și ne întoarcem spre partenerul nostru de dialog care de-abia a ajuns la masă și voia să ne întâmpine cu un salut, în modul acesta trecem din relația Eu-Acela cu meniul înspre relația cu o persoană de tipul Eu-Tu, iar chiar acesta este sensul întoarcerii. S-ar putea chiar după, ca partenerul nostru de dialog să răsfoiască și el meniul, îndemnându-ne să facem același lucru, și din nou, ar avea loc o întoarcere dintre un Tu, înspre un Acela.

Trebuie să precizăm din start, anticipând puțin că relația ia forma unui joc, un joc care se desfășoară (*unfolding*), datorită faptului că intervenția celor două persoane care dialoghează este cât mai redusă, cei doi dând dovadă de mutualitate și de reciprocitate. Sensul relației, mai exact al lui Între, al interumanului e acela de a se desfășura de la sine, cu intervenții cât mai puține și cât mai puțin intense²⁰. Chiar dialogul și ascultarea, la care vom reveni, au loc în spațiul lui Între, respectiv nici la un partener, nici la celălalt, în sensul acesta Între-le ar reprezenta de-a dreptul spațiul de joc al dialogismului. Dorim în continuare să realizăm o distincție, propusă oarecum și de Martin Buber, în timpul vieții sale, între ascultarea autentică și cea neautentică, ascultare despre care Martin Buber spunea că poate fi deficitară inclusiv în cazul psihoterapiei sau în cazul educației. Ascultarea autentică o putem numi Ascultarea cu A mare, în timp ce ascultarea neautentică o putem numi pur și simplu faptul de a auzi. Ascultarea autentică implică ceea ce dorim să numim atenția dialogică, în timp ce în cadrul ascultării neautentice ceea ce ne spune celălalt intră pe o ureche și iese pe cealaltă. Pentru a putea să îl ascultăm pe celălalt în mod autentic trebuie în primul rând, înainte de a îl face pe celălalt prezent, să fim noi prezenți acolo în momentul dialogului cu toată ființa noastră, corp, suflet și spirit am putea spune. Ascultarea neautentică este, în schimb, caracterizată de o neatenție și chiar de o indiferență la ceea ce are celălalt de spus, relația degenerând în cel mai rău caz într-o relație de tipul Eu-Acela. Atenția dialogică este de-a

dreptul o atenție la viață, în sensul că prin ea, și prin ascultarea autentică, este vizată ființa dialogului și a lui Între, în sine.

Dacă psihanalistul și sociologul Erich Fromm făcea distincția între două moduri de a exista care se numeau A fi și A avea²¹, Martin Buber distinge pur și simplu între A fi și A părea²², moduri de existență care adesea sunt amestecate, pe scurt, noi putem simultan să fim, dar și să părem. Într-un fel noi ne străduim să fim noi înșine, dar nu putem nega faptul că în fiecare interacțiune apare și o fărâmbă de aparență, care este tocmai masca, în sensul lui Carl Gustav Jung. Această teorie ne amintește, de data aceasta și de un alt corespondent din domeniul psihologiei, anume conceptele lui Winnicott de sine adevărat și sine fals, și ele fiind de asemenea amestecate în viața individului. Sinele adevărat ar corespunde lui *being*, în timp ce sinele fals lui *seeming*. Mai mult, relația cu un Tu ar potența sinele adevărat, în timp ce relația cu Acela ar viza mai degrabă sinele fals. Buber ne mai vorbește despre problema care intervine în punctul în care *seeming*-ul pare să îi ia locul lui *being*, adică când oameni par a fi ceva și se identifică, psihanalitic am putea spune, cu ceva sau cineva, iar aici Buber amorsează problema eroismului, problemă pe care o tratează și Becker în cartea lui câștigătoare a premiului Pulitzer. Becker ne oferă exemplul individului care prinde grenada la piept tocmai pentru a da dovadă de un eroism debordant, prin urmare rămânând nemuritor, cel puțin în memoria colegilor. Revenind la Buber, acesta susține că dacă este legitim că vorbim despre problema adevărului, acesta poate sălășlui doar în sfera lui *being*, în niciun caz a lui *seeming*.

Buber fiind la curent cu teoriile lui Heidegger, face distincția dintre discursul autentic, în care individul chiar spune ce gândește conform cu opinia și perspectiva sa proprie, discurs pe care îl opune impersonalului *se*, care se caracterizează din start prin autenticitate, pe scurt noi spunem ce spune și mulțimea aceea pe care o critica Kierkegaard, fără a ieși din minoratul kantian, și fără a ne asuma puțința de a avea o opinie proprie argumentată. Acest vorbit pe lângă, Buber îl numește *speechifying*, iar tocmai acesta este primul impediment în vederea puținței de a-l confirma pe celălalt.

4. Dialogul și distanța

În continuare ne îndreptăm încet dar sigur spre problema prezentificării, anume a faptului de a-l face prezent pe celălalt, iar Buber introduce și el în discuție conceptul de diferență, susținând că acest *making present* nu ar putea fi posibil în cazul în care nu am conștientiza prezența celuilalt, anume faptul că acesta este diferit de mine, urmând, bineînțeles a-i afirma autenticitatea²³. Aici intervine din start o problema din cadrul psihoterapiei. Anume cum îl putem face prezent pe celălalt dacă acesta este închis în sine²⁴, după o expresie de-a lui Kierkegaard, de exemplu, dacă solicitantul suferă de schizofrenie. Înainte de toate, psihoterapeutul trebuie să fie el prezent trup și suflet să spunem așa, inițiind dialogul cu solicitantul care poate și să tacă, respectiv să nu poată vorbi, ca în celebrul caz Ellen West al lui Binswanger. Scopul ultimul ar fi ca psihoterapeutul să reușească prin mijlocul dialogului și al gesturilor implicate în el să îi trezească solicitantului ceea ce Buber numește atenția dialogică, care este primul mijloc de susținere a dialogului autentic. Făcându-l prezent în final pe solicitant, psihoterapeutul trebuie să îl ajute să ia distanța, cel puțin mental, față de condiția sa, printr-un joc de „ca și cum”, pentru a-l cita pe Vaihinger, scopul final fiind bineînțeles redobândirea libertății, pierdută în urma bolii sale. Deja dacă solicitantul iese din starea de imersare și de scufundare în a sa boală, și poate să o privească din perspectiva persoanei a treia, anume detașat și reflexiv, din acest punct poate începe dialogul și ruminarea asupra problemei în sine. Solicitantul trăiește un *hic et nunc* agonice, el neputând să ia distanță față de gândurile sale obsesive și de condiția sa de a fi închis în propriul univers de discurs. Această închidere, credem noi este definitorie pentru schizofrenie, nevroza obsesională, dar și paranoia, poate și pentru unele forme de melancolie, deși pentru bipolaritate, anume cuplul melancolie-manie, nu putem vorbi de o încremenire în *hic et nunc*, în clipă de exemplu, ci de trăirea doar în trecut sau anticiparea unui viitor teribil de dureros, în sensul în care Schopenhauer vorbea despre acest blestem specific uman, anume de a naviga cu conștiința înspre trecut și viitor.

Ne-am îndepărtat un pic de Buber cu o reflecție personală și speculativă de altfel, idealistă, despre rolul psihoterapeutului, și ne dorim să revenim la textul buberian. Perceperea celuiilalt ca un întreg, respectiv ca un Tu, nu ca un Acela care poate fi descompus la infinit, este condiția indispensabilă pentru a reuși să îl faci prezent pe celălalt, iar aici, intervine în discuție, afirmarea unicității celuiilalt. *Making present*-ul se opune categoric faptului de a-l reduce pe celălalt la un complex de stări psiho-chimice din creierul solicitantului, respectiv e un păcat de moarte să îl consideri o jucărie stricată, după vorba poetului, sau o simplă cărămidă în zid, fiindcă simptomul, și respectiv dorința personală este unică, iar aceasta trebuie să fie abordată ca atare.

Ajungem acum într-un punct crucial al discursului buberian, și anume la problema imaginării realului, *imagining the real* în engleză²⁵. Buber vrea să demoleze, sau dacă nu, măcar să suspende conceptul clasic de empatie/simpatie, propunând un fel de empatie dialogică, care își are locul în registrul, în sfera lui Între. Pe scurt, noi trebuie să aflăm ce gândește și simte celălalt prin dialog, dar nu penetrându-i ființa într-un act asemănător simpatiei bergsoniene, ci rămânând pe poziția proprie de dialog, cum s-ar spune, iar aici distanța ne ajută din nou, *imagining the real* ar fi un fel de empatie *cum grano salis*, anume cu un quantum de distanță între cei doi dialoganți. Cum am spus, nu mai este presupună penetrarea ființei celuiilalt și identificarea cu ea în sensul hermeneuticii lui Dilthey, ci rămânerea pe propria poziție și explorarea trăirilor celuiilalt prin dialog.

Cele două operații fundamentale care au loc în cadrul relațiilor interpersonale sunt desfășurarea (*unfolding*) și impunerea (*imposing*). Martin Buber ne sugerează că pe cât se poate într-o relație inter-personală *unfoldingul* trebuie să primeze, în sensul în care dialogul, sau chiar jocul dialogului trebuie lăsat să se desfășoare de la natură, iar intervenția noastră să fie minimală. Totuși, nu există un dialog fără *unfolding* și *imposing*, acestea fuzionează, dar desfășurarea trebuie mereu să primeze, fiindcă dacă ar prima *imposing*-ul, nu am mai vorbi de exemplu de educație, ci de propagandă. Acest *unfolding* buberian seamănă foarte bine cu *the unfolding essence of the human being*, propus de Martin Heidegger. Iar pentru ca acest *unfolding* să aibă loc,

în cadrul psihoterapiei, ne spune Heidegger, trebuie să îl lăsăm pe celălalt să fie, să se desfășoare (*Sein-lassen*). Iar de la acest *Sein-lassen*, drumul până la *Gelassenheit*, până la acea seninătate, care este, spunem noi o marcă a luării de distanță, este cale scurtă²⁶. Atât Martin Buber, cât și Martin Heidegger susțin faptul că în cadrul relației psihoterapeutice, care trebuie mereu să fie o relație Eu-Tu, sau chiar Tu-Tu, după expresia celui din urmă, trebuie să îl lăsăm pe celălalt să se desfășoare și să fie ceea ce este, fără a ne impune noi poziția personală asupra solicitantului. *Unfolding*-ul acesta duce la actualizarea posibilităților de ființă, dar și la individuare într-un anumit sens, fiindcă după cum zice Martin Buber într-o scrisoare, ne naștem indivizi și de-abia apoi devenim persoane. Să nu uităm că doctoratul lui s-a bazat pe problema individuației la Bohme și Cusanus. Am menționat ceva mai devreme relația Tu-Tu propusă de Heidegger în seminarele de la Zollikon, iar nouă ni se pare legitim să vorbim chiar și despre o relație Acela-Acela, care ar reprezenta tocmai dialectica stăpân-sclav hegeliană²⁷.

Ne îndreptăm înspre finalul analizei noastre buberiene, iar acum ne ciocnim de problema confirmării. Ideea genială a lui Martin Buber, împărtășită în dialog cu Carl Rogers, se referă la faptul că psihoterapeutul trebuie să îl confirme pe solicitant în potență, nu în actualitate, prin acest mod fiindu-i afirmate posibilitățile de ființă, și inclusiv de vindecare, despre care vorbea Martin Heidegger în Zollikon Seminars. Pe scurt, în cadrul ședințelor de psihoterapie trebuie să primeze confirmarea dinamică, iar nu cea statică. Un comentator și elev de-al lui Martin Buber, anume Maurice Friedman susține chiar faptul că lipsa de confirmări din perioada copilăriei poate să ducă la boala psihică. În acest sens și stadiul oglinzii lacanian este concludent, fiindcă dacă copilul nu ar fi confirmat simbolic și în act de către mamă, nu ar putea apărea Ego-ul²⁸. Când confirmăm pe cineva îi confirmăm mereu persoana, adică unicitatea, afirmându-i potențialitățile de ființă și de vindecare. Confirmarea poate fi simbolică, ca în stadiul oglinzii, sau reală. Ea mai poate fi în act, iar aici putem da tot exemplul stadiului oglinzii, sau în potență, iar atunci confirmarea nu mai vizează

pur și simplu prezentul, ci viitorul, viitor, care în filosofia heideggeriană are preeminență.

La fel ca Watzlawick, și Martin Buber, în subcapitolul dedicat dialogului autentic, susține că, iar afirmația lui este întărită de Heidegger și de Winnicott, tăcerea poate fi mai grăitoare decât, de exemplu, o formă de dialog neautentic, dialogul tehnic, cum îl numește el în *Între om și om*. Revenind la problema *unfolding*-ului, aceasta ține eminamente de posibilitatea spontaneității dialogului. Deja știm din *Eu și Tu*, că relația Eu-Tu este o relație reprezentativă pentru spontaneitatea umană, respectiv cei doi dialoganți trebuie să fie spontani, fiindcă aceasta este condiția de posibilitate a *unfolding*-ului jocului dialogului autentic, care este tocmai relația Eu-Tu. Spontaneitatea, alături de *unfolding* s-ar opune în sensul acesta lui *imposing*, care nu e mutual, ci unilateral, și poate deveni chiar rigid pe alocuri.

5. În loc de concluzii

Mai multe perspective decurg din scurta noastră analiză, și anume: faptul că dialogismul buberian este compatibil cu filosofia comunicării propusă de școala de la Palo Alto, principiile expuse de Buber în antropologia sa filosofică mergând mână în mână cu cele cinci axiome ale lui Watzlawick. Al doilea punct pe care am încercat să îl evidențiem se referea la faptul că această conjuncție între cele două viziuni despre lume și despre comunicare pot conduce înspre o etică a dialogului, de care chiar și specialiștii se pot prevala în cadrul ședințelor de psihoterapie. Buber ne învață lecții importante despre unicitatea persoanei și a relației interpersonale, în timp ce Watzlawick încearcă să vadă ce se află în profunzimile structurilor de bază ale comunicării.

Note:

¹ Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas, Don D. Jackson, 2014, *Comunicarea umană: Pragmatică, paradox și patologie*, (București: Editura Trei), 53-54.

- ² Martin Heidegger, 2003, *Ființă și timp*, (București: Humanitas), 162.
- ³ Martin Buber, 2002, *Between man and man*, (London and New York: Routledge), 3.
- ⁴ Donald Woods Winnicott, 2013, *Procesele de maturizare*, (București: Editura Trei), 273.
- ⁵ Martin Heidegger, 2003, *Ființă și Timp*, (București: Humanitas), 220.
- ⁶ Hans-Georg Gadamer, 2004, *Truth and Method*, (New York: Bloomsbury), XVI.
- ⁷ Martin Heidegger, 2003, *Ființă și Timp*, (București: Humanitas), 221.
- ⁸ Ibidem, 224.
- ⁹ Ibidem, 225.
- ¹⁰ Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas, Don D. Jackson, 2014, *Comunicarea umană: Pragmatică, paradox și patologie*, (București: Editura Trei), 57.
- ¹¹ Ibidem, 60.
- ¹² Vilem Flusser, 2014. *Gestures*, (Minneapolis: University of Minnesota Press), 76.
- ¹³ Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas, Don D. Jackson, 2014, *Comunicarea umană: Pragmatică, paradox și patologie*, (București: Editura Trei), 66.
- ¹⁴ Ibidem, 75.
- ¹⁵ Martin Buber, 2002, *Between man and man*, (London and New York: Routledge), 22.
- ¹⁶ Martin Buber, 1965, *The Knowledge of man*, (New York: Harper&Row Publishers), 72.
- ¹⁷ Martin Buber, 1970, *I and Thou*, (New York: Charles Scribner's Sons), 53.
- ¹⁸ Donald Woods Winnicott, 2005, *Playing and Reality*, (London and New York: Routledge), 87.
- ¹⁹ Martin Buber, 1965, *The Knowledge of man*, (New York: Harper&Row Publishers), 59.
- ²⁰ Ibidem, 82.
- ²¹ Erich Fromm, 2021, *A avea sau A fi?*, (București: Editura Trei), 27.
- ²² Martin Buber, 1965, *The Knowledge of man*, (New York: Harper&Row Publishers), 75.
- ²³ Ibidem, 78.
- ²⁴ Soren Kierkegaard, 1998, *Conceptul de anxietate*, (Timișoara: Editura Amarcord), 170.
- ²⁵ Martin Buber, 1965, *The Knowledge of man*, (New York: Harper&Row Publishers), 81.

²⁶ Martin Heidegger, 2001, *Zollikon Seminars: Protocols-Conversation-Letters*, (Illinois: Northwestern University Press), 224.

²⁷ G.W.F. Hegel, 2000, *Fenomenologia spiritului*, (București: Editura Iri), 112.

²⁸ Jacques Lacan, 2006, *Ecrits*, (New York: W.W. Norton & Company), 75.

Bibliografie:

Buber, Martin. 1965. *The Knowledge of man*. (New York: Harper & Row Publishers).

Buber, Martin. 1970. *I and Thou*. (New York: Charles Scribner's Sons).

Buber, Martin. 2002. *Between man and man*. (London and New York: Routledge).

Flusser, Vilem. 2014. *Gestures*. (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Fromm, Erich. 2021. *A avea sau A fi?*. (București: Editura Trei).

Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Truth and Method*. (New York: Bloomsbury).

Heidegger, Martin. 2001. *Zollikon Seminars: Protocols-Conversation-Letters*. (Illinois: Northwestern University Press).

Heidegger, Martin. 2003. *Ființă și timp*. (București: Humanitas).

Hegel, G.W.F. 2000. *Fenomenologia spiritului*. (București: Editura Iri).

Kierkegaard, Soren. 1998. *Conceptul de anxietate*. (Timișoara: Editura Amarcord).

Lacan, Jacques. 2006. *Ecrits*. (New York: W.W. Norton & Company).

Watzlawick, Paul; Bavelas, Janet Beavin; Jackson, Don D. 2014. *Comunicarea umană: Pragmatică, paradox și patologie*. (București: Editura Trei).

Winnicott, Donald Woods. 2005. *Playing and Reality*. (London and New York: Routledge).

Winnicott, Donald Woods. 2013. *Procese de maturizare*. (București: Editura Trei).